

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВОЇ ТЕХНІКИ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**LEGAL GROUNDS FOR THE USE OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT BY THE PERSONNEL OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE**

Ляшук Р.М., д.ю.н., доцент,
професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Олицький О.М., д.філос. у галузі права,
викладач кафедри вогневої підготовки
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Важливим засобом охорони державного кордону, дотримання режиму державного кордону, прикордонного режиму та забезпечення прикордонної безпеки є застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення для попередження, припинення правопорушень та притягнення порушників до відповідальності. Одним із ключових заходів адміністративного припинення Державної прикордонної служби України є застосування зброї та бойової техніки.

Військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України мають право застосовувати озброєння та бойову техніку як крайній захід в чітко визначених законом випадках.

Встановлено, що правовими підставами застосування озброєння та бойової техніки є: відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань; припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України та у контрольованому прикордонному районі; відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, прикордонні наряди, конвой, службовий транспортний засіб, вертоліт, корабель, катер, приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення з використанням транспортних засобів, броньованої техніки; проведення спеціальних операцій, пов'язаних із знешкодженням озброєних осіб, ліквідацією незаконних воєнізованих або збройних формувань та злочинних організацій; зупинки транспортного засобу, броньованої та бойової техніки, якщо водій відмовляється виконати законну вимогу зупинитися; виконання завдань територіальної оборони; в інших випадках, передбачених законом.

На підставі аналізу нормативно-правових актів та наукових джерел зроблено висновок, що випадки застосування озброєння та бойової техніки особовим складом Державної прикордонної служби України визначені у законах України та призначені для припинення правопорушень, злочинів та забезпечення дотримання заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Ці правові норми є бланкетними. З метою з'ясування змісту правових підстав застосування озброєння та бойової техніки варто звернутись до низки законів та підзаконних нормативно-правових актів України та врахувати специфіку правоохоронної та службово-бойової діяльності органів охорони державного кордону.

Ключові слова: вогнепальна зброя, озброєння, бойова техніка, Державна прикордонна служба України, правові підстави застосування зброї, заходи адміністративного припинення спеціального призначення, службово-бойова діяльність.

An important means of protecting the state border, observing the state border regime, the border regime, and ensuring border security is the application of special administrative suspension measures to prevent, stop offenses, and bring offenders to justice. One of the key measures of the administrative suspension of the State Border Guard Service of Ukraine is the use of weapons and military equipment.

Military personnel and employees of the State Border Guard Service of Ukraine have the right to use weapons and combat equipment as a last resort in cases clearly defined by law.

It was established that the legal grounds for the use of weapons and military equipment are: repelling an armed attack and invasion of the territory of Ukraine by armed military groups and criminal gangs; cessation of armed conflicts and other provocations on the state border of Ukraine and in the controlled border area; repelling an attack on objects under guard, border outfits, convoy, official vehicle, helicopter, ship, boat, premises, as well as freeing such objects in the event of their capture using vehicles, armored vehicles; carrying out special operations related to neutralization of armed persons, liquidation of illegal paramilitary or armed formations and criminal organizations; stopping a vehicle, armored and military equipment, if the driver refuses to comply with a legal request to stop; performance of territorial defense tasks; in other cases provided by law.

Based on the analysis of legal acts and scientific sources, it was concluded that the cases of the use of weapons and military equipment by the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine are defined in the laws of Ukraine and are intended to stop offenses, crimes and ensure compliance with the measures of the legal regime of martial law or a state of emergency. These legal norms are blanket. In order to find out the content of the legal grounds for the use of weapons and military equipment, it is worth referring to a number of laws and secondary legal acts of Ukraine and taking into account the specifics of the law enforcement and official combat activities of the state border protection bodies.

Key words: firearms, weapons, combat equipment, State Border Guard Service of Ukraine, legal grounds for using weapons, measures for administrative termination of special purpose, service and combat activity.

Постановка проблеми. Важливим засобом охорони державного кордону, дотримання режиму державного кордону, прикордонного режиму та забезпечення прикордонної безпеки є застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення для попередження, припинення правопорушень та притягнення порушників до відповідальності. Одним із ключових заходів адміністративного припинення Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) є застосування зброї [1, ст. 21-3]. Застосування зброї та бойової техніки буде правомірним тільки у випадках визначених законом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення у наукових працях В. Б. Авер'янова, О. С. Фролова, А. Т. Комзюка, Т. О. Коломoeць, М. І. Мельника, Л. Г. Чистоклетова та інших. Однак з урахуванням змін до законодавства, комплексного дослідження правових підстав застосування зброї та бойової техніки ДПСУ не проводилося.

Метою статті є розгляд обсягу та змісту правових підстав застосування озброєння та бойової техніки особовим складом ДПСУ.

Виклад основного матеріалу. Зброя – це пристрої і засоби, які застосовуються у збройній боротьбі для нападу, або захисту (оборони) з метою ураження, або знищення противника. Зброю поділяють на вибухову, реактивну, вогнепальну, холодну тощо [2]. Зброєю (озброєнням) ДПСУ вважається табельна вогнепальна та інша зброя, яка є в неї на озброєнні [3].

Бойова техніка (від грец. *techné* – мистецтво, майстерність) – це основна частина військової техніки, яка складається із комплектів (зразків) зброї та їх носіїв (літаки, танки, кораблі, артилерійська зброя, боєприпаси, ракетні комплекси тощо), які призначені для безпосереднього враження живої сили, військової техніки та інших об'єктів противника [4, с. 146]. Ключовою ознакою бойової техніки є її вражаючий вплив в бою. В сучасних умовах захисту територіальної цілісності та суверенітету України, бій з використанням бойової техніки є однією із основних форм оперативного-службової діяльності ДПСУ.

Військовослужбовці та працівники ДПСУ мають право застосовувати озброєння та бойову техніку як крайній захід в чітко визначених законом випадках. Підставами такого застосування є:

1) відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань [1, ст. 21-3].

Збройний напад та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань є збройною агресією проти України.

Збройна агресія – це застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

– вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

– блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

– напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

– засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

– дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення збройної агресії;

– застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів [5, ст. 1];

2) припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України, на межі з тимчасово окупованою територією України та у контрольованому прикордонному районі [1, ст. 21-3].

Збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [6, ст. 1].

Провокація – це навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо, з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки [7]. Збройна провокація (від лат. *provocatio* – виклик) – це агресивні дії з метою розв'язання збройного конфлікту, виправдання втручання у внутрішні справи іншої держави. Можуть здійснюватися у вигляді нападу на прикордонну охорону, порушення державного кордону, захвату

об'єктів, вторгнення на територію держави, в її внутрішній воді і повітряний простір, вчинення диверсій [4, с. 110].

Органи ДПСУ повинні переривати, зупиняти та відбивати у взаємодії із Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами України та інші провокації на державному кордоні України та у контрольованому прикордонному районі.

Для припинення збройних конфліктів і провокацій військовослужбовці та працівники ДПСУ мають право застосовувати озброєння та бойову техніку та безпосередньо вести бойові дії;

3) відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною (у тому числі пункти пропуску (пункти контролю) через державний кордон України, контрольні пункти в'їзду-виїзду, місця тимчасового розташування підрозділів), прикордонні наряди, конвой, службовий транспортний засіб, вертоліт, корабель, катер чи судно забезпечення ДПСУ, жилі та нежилі приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення з використанням транспортних засобів, броньованої техніки [1, ст. 21-3].

Відбиття – це відкидання зустрічним ударом. Протидія наступові, нападу супротивника силою, боєм [8]. Напад – це насильницькі дії, які виявляються у вторгненні (тобто відкритому проникненні в приміщення підрозділів ДПСУ, пункти пропуску (пункти контролю) через державний кордон України або контрольні пункти в'їзду-виїзду всупереч установленому режиму роботи об'єкта, діючим правилам пропускового режиму, вимогам посадкових осіб або волі осіб, які в цих приміщеннях мешкають, чи волі власників транспортних засобів, які їм належать), а також насильницькі дії, що не пов'язані з вторгненням у приміщення, кораблі, катери, судна забезпечення та повітряні судна ДПСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів України, але спрямовані на їх пошкодження або знищення. Напад як такий не перестає ним бути, якщо його лише зупинено і в кожному мить він може розпочатися знову. Напад вважається закінченим, якщо він перерваний захистом або припинений самим нападником [4, с. 144];

4) проведення спеціальних операцій, пов'язаних із знешкодженням озброєних осіб, ліквідацією незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [1, ст. 21-3].

Спеціальна операція – це сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом спеціальних дій підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, спрямованих на створення умов для досягнення стратегічних (оперативних) цілей, які проводяться за єдиним задумом самостійно або у взаємодії з військовими частинами, іншими підрозділами Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів України та інших складових сил оборони для виконання завдань [5, ст. 1].

Знешкодження – це позбавлення здатності, можливості завдати шкоди; робити нешкідливим [9]. Ліквідація – це припинення існування, знищення чого-небудь [10].

Незаконне воєнізоване або збройне формування (група) – це збройна група людей, організована без дотримання норм чинного законодавства, не підконтрольна законному уряду. Під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю [11].

Терористична організація – це організація, що створена з метою здійснення терористичної діяльності або, що визнає можливість використання у своїй діяльності тероризму.

Злочинна організація – це стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени або структурні частини якого за попередньою змовою організувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [12];

5) зупинки транспортного засобу, броньованої та бойової техніки під час запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, якщо водій відмовляється виконати законну вимогу зупинитися [1, ст. 21-3].

Транспортний засіб – це пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів [13, п. 1].

Посадові особи ДПСУ в праві висловлювати законні вимоги щодо припинення руху транспортного засобу, а у випадку непокорі зупиняти транспортні засоби шляхом застосування озброєння та бойової техніки.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [14, ст. 1].

Заходи правового режиму воєнного стану, участь у виконанні яких беруть органи ДПСУ, визначені у ст. 8. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [14, ст. 1].

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [15, ст. 1].

Заходи правового режиму надзвичайного стану, участь у виконанні яких беруть органи ДПСУ, визначені у розділі IV Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»;

б) виконання завдань територіальної оборони [1, ст. 21-3].

Територіальна оборона – це система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій [16, ст. 1];

7) в інших випадках, передбачених законом [1, ст. 21-3].

Законодавство України може встановлювати й інші, не визначені даним законом підстави застосування озброєння та бойової техніки військовослужбовцями та працівниками ДПСУ.

Військовослужбовці та працівники ДПСУ, які перебувають на кораблі (катері, судні забезпечення) чи борту повітряного судна ДПСУ, застосовують вогнепальну зброю з дозволу командира відповідного корабля (катера, судна забезпечення), командира відповідного екіпажу повітряного судна [1, ст. 21].

Командир корабля (катера, судна забезпечення), командир відповідного екіпажу повітряного судна ДПСУ оцінює обстановку що склалася та у необхідному випадку дає дозвіл на застосування вогнепальної зброї військовослужбовцями та працівниками ДПСУ, які перебувають на їх борту.

Військовослужбовці та працівники ДПСУ зобов'язані негайно усно або письмово повідомити свого начальника (керівника) про застосування (використання) вогнепальної зброї, а у разі якщо внаслідок застосування (використання) вогнепальної зброї особі було заподіяно тілесні ушкодження, каліцтво або смерть – начальник (керівник) повинен невідкладно письмово поінформувати про це відповідний орган досудового розслідування [1, ст. 21-3].

Після кожного застосування (використання) вогнепальної зброї військовослужбовці та працівники ДПСУ повинні негайно повідомити (усно або письмово) свого начальника (керівника). У випадку, якщо внаслідок застосування вогнепальної зброї особі було заподіяно тілесні ушкодження, або смерть, обов'язком начальника (керівника) є невідкладне письмово повідомлення відповідного органу досудового розслідування.

Висновки. Отже, випадки застосування озброєння та бойової техніки особовим складом ДПСУ визначені у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» та призначені для припинення правопорушень, злочинів та забезпечення дотримання заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Ці правові норми є бланкетними. З метою з'ясування змісту правових підстав застосування озброєння та бойової техніки варто звернутись до низки законів та підзаконних нормативно-правових актів України та врахувати специфіку правоохоронної та службово-бойової діяльності ДПСУ.

Удосконалення правових механізмів забезпечення застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення особовим складом ДПСУ є предметом подальшого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Державну прикордонну службу України: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003 р. № 661-IV. ВВР. 2003. № 27. Ст. 208.
2. Юридична енциклопедія / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ; Укр. енцикл., 1999. Т. 2: Д-Й. С. 560, 561.
3. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: наказ Адміністрації ДПСУ від 21.10.2003 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text> (дата звернення 24.01.2024 р).
4. Ляшук Р. М. Адміністративно-правове регулювання застосування силових заходів у діяльності Державної прикордонної служби України: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Акад. упр. МВС. Київ, 2010. 246 с.
5. Про оборону України: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 9, ст. 106. Ст. 1.
6. Про національну безпеку України: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2018, № 31, ст. 241.
7. Словник української мови: в 11 томах: / уклад. та голов. ред. І. К. Білодіда. Київ; Наукова думка, 1977. Т. 8, с. 144.

8. Словник української мови: в 11 томах / уклад. та голов. ред. І. К. Білодіда. Київ ; Наукова думка, 1970. Т. 1, с. 556.
9. Словник української мови: в 11 томах / уклад. та голов. ред. І. К. Білодіда. Київ ; Наукова думка, 1972. Т. 3, с. 660.
10. Словник української мови: в 11 томах / уклад. та голов. ред. І. К. Білодіда. Київ ; Наукова думка, 1974. Т. 4, с. 513.
11. Кримінальний кодекс України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. Ст. 260.
12. Мельник М. І. Недоторканність. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021.
URL: <https://esu.com.ua/article-75633>
13. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306.
14. Про правовий режим воєнного стану: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.
15. Про правовий режим надзвичайного стану: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2000, № 23, ст. 176.
16. Про основи національного спротиву: закон України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2021, № 41, ст. 339.